

Ejerdun är väldigt lätt och har hög värmeisolerande förmåga. Fågelvaktarna på ön Lånan hämtar dunet efter att ejderhonan ruvat färdigt och lämnat boet.

GÅVAN FRÅN ÅDAN

Djurplågeri är vanligt inom världens dunproduktion. Men det finns alternativ. Följ med till ön i Nordnorge där människan hjälper ejdern och fågeln bjuder på dun i utbyte.

Text Emma V Larsson Foto Emma Mattsson

– VÄLKOMMEN TILL ejdrarnas rike!

Det är Hildegunn Nordum som hälsar oss när vi kliver i land på bryggan. Hon är född och uppvuxen på Lånan och bodde på ön i nordnorska havet tills hon var 16 år. Numera är hon här några månader om året och följer ejderns rytm. Tillsammans med sina släktingar Erna Øvergård och Margit Lande vallar hon oss fram över öns små vindlande stigar. De är alla fågelvaktare.

– Man kan inte gå runt hur som helst här, utan måste hålla sig på stigarna så att man inte råkar trampa på ett rede eller kommer för nära en blyg fågel, förklarar Erna.

Det är också för fåglarnas skull som besökstiden på ön är kontrollerad. Två gånger i veckan kan turister få en inblick i det märkliga samspel som pågår här, under mycket kontrollerade former. Man får inte gå vart man vill, utan guidas i liten grupp.

Lånan är en del av Vegaöarnas

skärgård, med flera tusen små öar och skär, strax söder om polcirkeln, högt upp i Norge. Här är vattnet turkost, stränderna vita och långgrunda, och fjällen mjuka. Lånan i sig är en väderbiten platt ö som förvisso hade fast befolkning en gång, men man kan nog inte säga att den någonsin tillhört människan. Istället tillhör den det norska kalla havet som med lätthet skulle kunna svälja den hel, den tillhör vinden som stryker tätt längs öns trubbiga strandkanter och solen som färgat fågelvakternas kinder djupbruna. Men kanske tillhör den framförallt ejdrarna. Idag finns här 600 ejderhonor och bara ett tiotal människor.

DET BODDE FOLK på Lånan fram till 1980. Men de fanns här redan på 1600-, kanske till och med 1200-talet, tror Hildegunn. Redan då stod ejdern i centrum och dess ägg och dun betraktades som värdefull valuta. På 1800-talet var alla som bodde här släkt. Männerna fiskade medan kvinnorna tog hand om ägg

och dun. Det arbetet har i generationer varit en viktig näring för kvinnorna i Vega-området, som ofta tjänat mer på att samla dun än vad männen gjort som fiskare.

Hildegunn berättar att hon och kusinerna har ön i blodet. Under vintermånaderna sitter längtan hit som ett svidande tryck över bröstet. Även om de bara får bo på Lånan några månader om året, är det deras hem.

– Vi levde ett enkelt liv nära naturen här när jag var barn. Jag minns det som en fantastisk plats att växa upp på. Livet styrdes i mångt och mycket av ejderfågeln livscykel också då. När honan letade häckningsplats fick vi vara inomhus och leka lugnt och stilla. Vi var 45 personer här då. Men på 1970-talet ville regeringen samla ö-folket på fastlandet av praktiska skäl och vi fick skriva på ett avtal där vi lovade att inte längre vara bofasta här, berättar hon med något vemodigt i blicken.

Men de glömde aldrig ejdrarna.

Ejderhonorna, ådorna, är ofta trogna den plats där de kläcktes och återvänder dit för att häcka. På Lånan finns tusen små hus för ejdrar – och sju bostadshus för människor. Den sista bofasta människan lämnade ön 1980.

Med hjälp av en dunharpa rensas ejderdunen från äggskal och tång. Hildegunn Nordum är en av de fågelvaktare som återvänder till Lånan varje vår och sommar. Ön hör till Vegaöarna, nära polcirkeln i Norge. Samspelet mellan fåglar och människor här anses så extraordinärt att det kvalat in på UNESCO:s världsarvslista.

»Fågelvaktarna fyller husen med tång som de hämtat från havet. Det är hela tusen redan att ordna med. Tången måste vara noga torkad, för ejderhonan är kräsen. Och för att värma sina ägg i det kärva klimatet fyller ådan senare sitt rede med det dyrbara dunet.«

Två gånger om dagen går fågelvaktarna en tur på ön för att försäkra sig om att ejdrarna har det bra. Ejderhonan lägger vanligtvis 4 till 6 ägg, som hon ruvar i 25 till 30 dagar. Ofta tar flera honor hand om ungarna tillsammans.

– Då började våra mödrar att åka ut och bo här varje sommar för att fortsätta ta hand om sjöfåglarna. Sen har vi fortsatt.

MITT I LÅNANS snåriga vegetation reser sig märkliga träkonstruktioner. Det är fågelhusen, där ejdrarna bor medan de häckar. En del som är sociala av sig, väljer hus där de får plats flera stycken bredvid varandra, i det som kallas för »e-baner«. Andra bor ensamma i små stenkonstruktioner som kallas »e-hus«, medan ytterligare andra hittar en fristad i gräset. Det är de sistnämnda som Hildegunn oroar sig mest för, eftersom de är ett tack-samt byte för rovfåglar. De små trähusen, som har fått sin patina av salt och sol, sticker upp som en by i miniformat ute i terrängen. Hildegunn banar försiktigt väg genom gräset för att kolla till de ejderhonor som har sina reden där ute.

– Här är hon, viskar hon och pekar.

En vacker hona, eller åda som hon också kallas, tittar på oss med lugn, mörk blick. Solen får hennes fjädrar att blänka. När vi tysta går därifrån stannar Hildegunn upp och blickar bekymrat upp i skyn. Plötsligt sätter hon fart, springer snabbt genom gräset och viftar med armarna. En svart fågel seglar lågt över ön, men Hildegunns häftiga arm-

»Margit rensar genom att dunharpa. Hon breder ut dunet över spända nylonsträngar och drar med en träklubba över. Av vibrationerna faller skräpet ned på marken, medan dunet fastnar i strängarna.«

rörelser får den att vända och så småningom försvinna i horisonten.

– Det var en tjuvhjo, en kustlabbb, en av ejdrarnas farligaste fiender. Den är snabbt framme och stjälar äggen, förklarar hon med andan i halsen.

Kustlabben är en mörk, spetsvingad fågel som påminner om en falk när den kommer glidande. Men om den lyckas med sitt ärende, placerar öborna ett blankpolerat träägg i ådans rede. Ejdern kan nämligen överge häckningen om det finns för få ägg i boet.

VI PROMENERAR vidare på den lilla ön där mandeldoftande älggräs kantar stigarna. De boende gör både likör och saft på växten. Bortom markerna tar havet vid i alla riktningar. Öborna är utelämnade till elementen, även om det i väst finns ett rev som skyddar mot de hårdaste vindbyarna.

– När det blåser här står havet rakt upp, som en blå ogenomtränglig vägg, säger Hildegunn och ser mot horisonten.

Det har hunnit bli juni och ådorna häckar i sina reden. De är lite sena i år, förklarar Hildegunn. Människorna har varit på ön sedan april, för att förbereda för fåglarna och reparera det som behöver lagas.

– Eftersom ejdern inte bygger bon skapar vi hus till dem, för att skydda dem från fiender som rovfågel och mink, förklarar Hildegunn. Vårt arbete som fågelvaktare är viktigt.

Detsamma menar UNESCO. År 2004 listades Vega som ett av världens kultur- och naturarv, eftersom skärgårdsöarna anses representera en hållbar livsstil, upprätthållen i 1500 år av generationstals fiskare och bönder, och baserad på den numera unika skörden av dyrbart ejderdun.

Ejderdunet plockas i redena efter att fåglarna flyttat ut. Det är också därför som förberedelsearbetet med de små husen är så viktiga, innan inflyttningen sker. Fågelvaktarna fyller husen med tång som de hämtat från havet. Det är hela tusen reden att ordna med. Tången måste vara noga torkad, för ejderhonan är kräsen. Och för att värma sina ägg i det kärva klimatet fyller ådan senare sitt rede med det dyrbara dunet. Hildegunn förklarar:

– Om vi samlar dun från vilda reden, är det förorenat av sand, växter och äggskal. Därför fyller vi bona med tång. Det blir enklare att finrensa dunet då.

VI LÄMNAR FÅGELHUSEN och slår oss ned på en veranda byggd för människor. Här demonstrerar Hildegunn, Erna och Margit hur rensningen går till. Det är ett meditativt arbete. En tid för funderingar och samtal.

– Det är terapi detta, säger

Hildegunn och lägger en mjuk dunboll mot kinden.

Margit rensar genom att dunharpa. Hon breder ut dunet över spända nylonsträngar och drar med en träklubba över. Av vibrationerna faller skräpet ned på marken, medan dunet fastnar i strängarna. Allt som hörs är ljudet av vana fingrar, vinden och det oavslutliga bruset från havet.

Det är först när ådorna lämnat boet med sina ungar som det är dags för Hildegunn och hennes kollegor att samla in dunet.

– Det är hjärtskärande när de ger sig av mot strandkanten med ungar. Honor som inte har egna hjälper till och skyddar de små mot måsen. Vid sällsynta tillfällen kan den svälja ungar hela. Men under den promenaden lägger vi oss inte i, den klarar de själva. Det är istället då vårt arbete med att samla in restprodukten börjar, det vill säga arbetet med dunet. Vi torkar det, plockar ut tången, dunharpar och finrensa med händerna till slut.

Att rensa ett kilo dun tar nästan två veckor. Och för att fylla ett fluffigt duntäcke krävs upp till 70 reden. Men det är inte bara därför ett duntäcke fyllt med dun från Lånan kostar runt 49 000 norska kronor. Att just ejderdun är skattat som värdefullt har också med fjädervävnadens konstruktion att göra.

– Ejderhonans dun har stor värmeisolerande förmåga och är mycket lätt. Dunet har inget skaft utan bara en fast mittpunkt som själva dunstrålarna utgår ifrån. Längst ut på strålarna sitter små hakar som tillsammans får det att hålla ihop. Så betar sig inte gåsdun, det faller isär, säger Hildegunn och visar genom att dra i dunet med fingrarna.

Ejderdunet är också väldigt slitstarkt.

– Jag har ett täcke som är över hundra år gammalt, så det är fint arvegods och en investering för livet, flikar Erna in.

Rent praktiskt betyder ejderdunets konstruktion också att ett täcke med sådan fyllning inte behöver några sömmar tvärs igenom för att hålla dunet på plats. Dunet glider inte isär tack vare sina naturliga hakar.

FÖR HILDEGUNN och hennes släktingar är ändå ejdern det viktigaste. Kärleken till sjöfågeln har följt dem sedan barnsben. Tillsammans har de rest till Island för att se hur processen går till där. På Island rensas dunet maskinellt och lokalbefolkningen uppskattade Lånan-bornas lektion i manuell rensning. Det unika och anmärkningsvärda för ejderdunsbranschen är att den baseras på fågelns naturliga livscykel – och att dunet är en restprodukt.

– I den här branschen har jag aldrig hört talas om att det pågått något ruttet, som man vet sker inom gåsdunsbranschen. Ejdern är en vildfågel. Det går inte att utnyttja den på något sätt, tack och lov, säger Hildegunn och konstaterar att det alltid är svårt att lämna och bomma igen ön i slutet av sommaren. Då städas och stängs de små fågelhusen, precis som människohusen. Var och en far hem till sitt och med sig har de det finaste dun. Väl hemma producerar de själva de täcken och kuddar som beställs via en hemsida.

Hildegunn ser glad ut.

– Tänk om de äldre generationerna kunnat ana detta. Min far var så bekymrad över öns och fåglarnas framtid. Utan oss här skulle minken och örnen ta över. Ådan skulle försvinna och likaså vår duntradition. Jag hoppas att det aldrig blir så! *